

ІВАН ОГІЄНКО І КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ РОБІТНИКІВ

У статті здійснена спроба аналізу спадщини Івана Огієнка з проблеми культури поведінки та підходи щодо її розв'язання у закладах профтехосвіти.

В умовах духовної кризи вельми актуально постало питання пошуку шляхів морального зростання членів суспільства. Це примушує замислитися над витоками нашої культури, звернутися до духовної спадщини народу, збагнути власні моральні надбання. Зокрема, з ім'ям І.І. Огієнка пов'язана історія культури українського народу, становлення національної педагогіки, її гуманістичне спрямування для блага відродження національної духовності.

За І.Огієнком, головним у розвитку духовності нашого народу є утвердження таких цінностей, як честь, гідність, працьовитість, справедливість, християнська доброзичливість, які позбавляють його винародовлення і почуття меншовартості [1]. Водночас вчений над усе цінував саму людину, яка позначена яскраво вираженою індивідуальністю власного духовного світу. Виходячи з цих вартостей, він в образній формі позначив і завдання виховання особистості, сутність яких полягає в тому, щоб "дати широку дорогу для повного розвою кожній людині". Центральним, стрижневим у становленні особистості, на його думку, є утвердження в молоді гуманності, християнських доброчесностей, працьовитості, культури спілкування й відповідальності за власну долю й долю рідного народу. Одне з провідних тверджень видатного культурного діяча полягало у тому, що "сила нації – в силі її культури". Підняття духовної культури українського народу І.Огієнко вважав своїм обов'язком.

У розумній співпраці батьків, педагога і священика І. Огієнко вбачав запоруку виховання в учнів прагнення творити добро та не грішити, а у формуванні цих якостей – першочергове завдання і сім'ї, і навчального закладу, і церкви, які повинні у справі виховання завжди виступати як партнери, взаємно доповнюючи і підтримуючи один одного. Головним же осередком впливу на особистість є, на його думку, родина. Він спробував дати доступне тлумачення понять "добро", "зло", "совість", "сумління", "милосердя" та ін., накреслити шлях їх усвідомлення молоддю та формування у них потягу до доброчинності. Світ, на його думку, щасливий тоді, коли він наповнений добром, і нещасний при перевазі зла. А відділити добро від зла може лише сумління, яке І. Огієнко вважав центром внутрішнього світу особистості, та совість – "сторож вчинків людини".

У дослідженні "Дохристиянські вірування українців" І. Огієнко значну роль відводив праці як основі людського життя, дотримуючись при цьому, як і Г. Сковорода, народного розуміння ролі трудової діяльності у становленні особистості. За Іваном Огієнком, розумно організована праця облагороджує людину, забезпечує її нормальний фізичний, розумовий і моральний розвиток, відвертає від поганих вчинків. Добробут людини, матеріальний і духовний достаток, який приходить у кожному сім'ю, творяться вільною творчою працею. Це зумовлює й ставлення людини до праці ("Тяжко тому жити, хто не хоче робити", "Більше діла – менше слів"). Протягом століть у нашого народу склалася певна система підготовки дітей та молоді до трудової діяльності, якій властива послідовність, наступність та врахування індивідуальних особливостей кожного.

При цьому особливу увагу завжди звертали на норми професійної етики, що визначають різноманітні професії, спеціальності. В основі професійної етики, безумовно, лежать загальні норми культури взаємовідносин в суспільстві. Однак особливо слід виокремити взаємодопомогу, адже вона найбільше сприяє зміцненню колективізму, вихованню поваги до оточуючих, допомагає кожному члену колективу поєднувати громадські та особисті інтереси. Це також бережливе ставлення до матеріалів та устаткування, намагання передати свій досвід товаришу, доброзичлива критика. Все це неможливе без виробничої дисципліни, охайності та чіткості в роботі [3:15].

Важливою основою національного, громадянського виховання юнацтва І. Огієнко вважав рідну мову, в якій "одбився дух нашого народу", де "по коренях слів можна довідатися і про культуру нашу". Як автор багатьох підручників і посібників, словників, методичних розробок, poradників, вчений, мабуть, одним із перших серед українських педагогів розробив посібник "Наука про рідномовні обов'язки" (1936). У заповідях І. Огієнка літературна мова постає як ґрунт, на якому духовно і культурно зростає кожна нація. "Головний рідномовний обов'язок кожного юнака або юнки працювати для збільшення культури своєї літературної мови", бо з неї "найперше судять про духовну зрілість цілого народу". Але завдання це дуже важке, і тому І. Огієнко закликає молодь докласти всю свою волю, всі свої сили для досягнення мети. Кожен юнак або дівчина "мусить поставити собі за святий обов'язок дбати про найкращий розвиток соборної літературної мови як найміцнішої основи для духовного об'єднання нації..." [4: 50].

Однією з ознак культури мовлення є її граматична правильність. Знання граматичних норм дозволяє кожній людині вільно спілкуватися з іншими. Граматична форма входить до складу загального поняття "культура мовлення". Культура мовлення, за І.І.Огієнком, – це нормативність мови, її відповідність тому, що вимагає від мови у певному середовищі, в певний історичний період дотримання норм вимови, слововживання, побудови словосполучень і речень, здатності до спілкування.

Спілкування є необхідною і загальною умовою формування особистості. Саме в спілкуванні здійснюється процес соціалізації людини, становлення її як особистості. Воно в юнацькому віці справляє вирішальний вплив на її формування та самовизначення. І.Огієнко писав, що принцип і норми культури спілкування формувалися віками. Народи всіх країн і часів ретельно відбирали, зберігали, нагромаджували досвід спілкування за принци-

пом: розумно – морально – гарно. Стрижнем, основою справжньої культури спілкування є гуманне ставлення людини до людини. Тому формування позиції відвертості, довір'я, дружелюбності – неодмінна умова виховання культури спілкування.

У професійно-технічних навчальних закладах реалізуються виховні проекти, які сприяють розвитку культури спілкування. Необхідно відмітити, що більшість з них проходять у формі ділової гри. Популярною є гра "Тема", яка широко сприяє розвитку мовлення юнацтва. Оригінальною формою розвитку культури спілкування є проведення так званих "прес-конференцій", на яких учні вчать правильно, коректно задавати запитання та відповідати на них. Універсальними є бесіди з учнями, серед яких, наприклад, найбільш розповсюдженими є бесіди з правил етикету. Етичну основу спілкування становить ввічливість. Будучи елементарною вимогою культури поведінки, ввічливість виявляється в уважності, доброзичливості, готовності допомогти кожному, хто цього потребує. Для ввічливої людини повага до інших людей стає повсякденною нормою поведінки, звичним способом ставлення до кожного. Ця повага виявляється у дотриманні правил поведінки і пристойності.

Важливим завданням у вихованні культури спілкування є формування в учнів ввічливості, а також таких моральних якостей, як коректність, чемність, люб'язність, уважність, чуйність, делікатність. Всі ці риси особи тісно пов'язані між собою. У системі роботи з виховання культури спілкування значне місце займає формування тактовності. Це одна з найсимпатичніших і найпривабливіших людських якостей, що полягає в умінні зрозуміти почуття і настрої оточуючих, поставити себе на їхнє місце, уявити, яку емоційну реакцію викликають в інших наші вчинки. Тактовність виявляється в умінні не переходити певної межі в офіційних і особистих стосунках. Важливими рисами культурної людини є скромність і простота. Їх наявність робить спілкування з людиною приємним і легким. Скромна людина не може поводитися розв'язно, вульгарно, у її вчинках відсутні театральність і позерство. Скромність вимагає самокритичного й вимогливого ставлення до себе, до власної поведінки.

Правила етикету передбачають закріплення вимог скромності й простоти у певних формах поведінки, згідно з якими не слід переоцінювати себе, підкреслювати свої заслуги і здібності, нав'язувати іншим свої погляди, думки, смак. Вони вимагають завжди поводитися природно, не лицемірити, у будь-яких обставинах залишатися самим собою. Вміння поводитися скромно за будь-яких обставин – риса, яку треба розвивати з дитинства. Вона є свідченням змістовності й багатого внутрішнього світу людини, її вміння володіти собою.

Виховання культури спілкування учнів неможливе без формування у них точності і відповідальності. Ці якості характеризують культурну, ввічливу людину, яка вміє берегти свій і чужий час, не кидати слів і обіцянок на вітер, не підводити своєю неточністю або безвідповідальністю себе й товаришів. Точність і відповідальність необхідні в усьому: в роботі й навчанні, у виконанні громадських доручень та домашніх обов'язків.

Не менш важливою характеристикою культурної людини є її поведінка в громадських місцях, тобто там, де її оточують люди. Щоб будь-яка дрібниця в людських взаємовідносинах не перетворювалась на проблему, що потребує великих зусиль і нервового напруження, щоб кожному було зручно, легко і просто поряд з іншими, необхідно ознайомити учнів з основними нормами і правилами поведінки людей в громадських місцях. Спілкування між людьми регламентується правилами культурної поведінки, які роз'яснюють, що вважається пристойним, красивим і доцільним у поведінці людей, які вимоги ставить суспільство перед громадянами нашої країни [5:7]. Необхідно відмітити й залежність спілкування юнацтва від ступеня включення його в систему суспільно корисної діяльності. І саме участь учня у такій діяльності забезпечує можливість виявлення його культури спілкування.

Зазначимо, що культура не є додатком до професійної освіти. Освіта є частиною культури. Коли ж ідеться про професійну освіту, то досить легко довести, що знання, вміння та навички, набуті у професійному навчальному закладі, не впливають на якість продукції, якщо не сформоване особистісне ставлення до виконуваної роботи, ставлення компетентне, зацікавлене, творче і натхненне. Професіоналізм – не лише досвід і доведені до автоматизму навички. Цього було достатньо для сумнозвісного "валу", для кількості, але не для якості. Професіоналізм – це ще і ставлення до виконуваної роботи, до виробництва, до колективу, в якому працюєш, до людей, для яких призначені плоди твоєї праці. Все це викликає повагу до себе як до людини компетентної, технічно грамотної, що чесно і добросовісно виконує свої професійні обов'язки. Учні повинні проникнутися розумінням того, що культура праці – це чітка і правильна організація робочого часу та місця, вміння знайти доцільні прийоми та методи роботи для досягнення максимальних результатів, отримання виробленої продукції високої якості. Майстру виробничого навчання необхідно організувати всю роботу таким чином, щоб в учнів утверджувались навички високої виробничої культури. Цьому сприяє змагання бригад, груп за звання "Краща група курсу, училища". Враховуючи вплив морального клімату колективу на працездатність і трудову активність його членів, важливо детально розглянути норми розумних, справді людських взаємовідносин (поважливе і турботливе ставлення до людини, взаєморозуміння, відповідальність за доручену ділянку роботи, поєднання довіри з вимогливістю та принциповістю), що сприяють підвищенню ефективності та якості праці.

У цьому зв'язку виховання культури поведінки учнів професійно-технічних навчальних закладів слід розглядати як важливу соціальну, педагогічну й психологічну проблему, від успішного розв'язання якої залежить розвиток у підростаючого покоління високих моральних якостей, глибокої інтелігентності й справжнього духовного багатства. На жаль, побутує думка, що питання розвитку культури є несвоєчасним у сьогоднішній скрутній ситуації, що "жебрацьке життя визначає вбогу свідомість, а злиденність відсунула культуру поведінки на задвірки суспільного буття" [2:3]. Однак практика засвідчує, що чим вищим є освітній та культурний рівень учня, тим впевненіше вирішує він складні виробничі завдання, бере активнішу участь у громадському житті. Досвід переконує, що сучасна потужна високопродуктивна техніка в руках дисциплінованого робітника, який вміє дія-

ти згідно з загальнолюдськими принципами, нормами і правилами, приносить велику користь суспільству. І ця ж техніка в руках безвідповідальної людини, що порушує моральні устої, спричиняє великі збитки виробництву і навіть стає загрозою для життя людей. Все це неминуче потребує і розвитку культури поведінки молоді.

Виходячи з цього, нами розроблена спроба окреслити завдання розвитку досвіду культури поведінки учнів ПТУ, до яких, насамперед, належать: формування моральної свідомості, досвіду соціальної поведінки під час навчальних занять та у позанавчальній діяльності, виявлення учнями моральної мотивації, розвитку у них вмінь аналізу власних вчинків, поведінки, адекватної оцінки дій однолітків та самооцінки власної діяльності, а також становлення у них альтруїстичного досвіду та взаємодопомоги. Проте це все потребує ще подальших теоретичних та експериментальних підтверджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огієнко І. Українська культура. – К., 1990. – 300 с.
2. Зязюн І.А. Культура в контексті політики та освіти // Мистецтво і освіта. – 1998. – №2. – С. 3–5.
3. Белоусова В.А. Воспитание культуры поведения учащихся профтехучилищ. – К.: Вища школа, 1984. – 55с.
4. Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні: Матеріали доп. і повід. на Всеукр. наук. – практ. конф., 4 – 5 березня 1997 р. / За ред. доктора пед. наук М.В. Левківського – Житомир: Журфонд, 1997. – 125 с.
5. Горєєва В.М. Виховання культури поведінки школярів. – К.: Знання, 1983. – 45с.

Матеріал надійшов до редакції 16.11.2001 р.

О.И.Мельничук. Иван Огиенко и культура поведения будущих рабочих.

В статье сделана попытка анализа наследия Ивана Огиенко по проблеме культуры поведения и подходы к её разрешению в заведениях профтехобразования.

O.I.Melnichuk. Ivan Ogiyenko and the culture of behaviour of future workers.

The article is an attempt to analyse Ivan Ogiyenko's heritage concerning the problem of the culture of behaviour and the ways of its solution in technical vocational establishments.